

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

133:4 • 2013

Till frågan om namnet ”Smek” i det medeltida Sverige

ANDREJ SCHEGLOV* *Rysslands vetenskapsakademi, Moskva*

Svenska historieforskare har vid flera tillfällen tagit upp frågan om ursprunget till kung Magnus Erikssons tillnamn Smek. Hos flera historiker har detta tillnamn associerats med Magnus Erikssons påstådda homosexualitet. Det är ett välkänt faktum att Magnus Eriksson av sina politiska motståndare anklagades för att ha könsliga förbindelser med män.¹

Professor Olle Ferm har dock, i sin nyaste forskning rörande Magnus Eriksson, med rätta konstaterat att det finns en källa som innehåller en annan tolkning av namnet ”Smek”. Denna källa är verket *En svensk krönika*, skriven av reformatorn och historikern Olaus Petri.² Där sägs det att Magnus Eriksson kallades ”Smek” för att han, under sina förhandlingar med den danske kungen Valdemar Atterdag, lät ”smeka” – det vill säga smickra – sig och gav bort Skåne utan ersättning.

Ferm anmärker att Olaus Petris tolkning, trots att den upptas i *Svenska akademiens ordbok*, faktiskt har förbigåtts av historieforskarna. Emellertid anser Ferm att den bör uppfattas som den riktiga, och han nämner ännu en person med tillnamnet Smek som omnämns i källorna, nämligen Strängnäs-biskopen Andreas Iohannis, som levde under 1400-talet. När krönikeskrivaren Ericus Olai omnämnde biskop Andreas i sin krönika gav han en förklaring till epitetet Smek som liknar Olaus Petris tolkning av Magnus Erikssons tillnamn.³

* Fil. dr, forskare i historia

1. Se t. ex. Henric Bagerius & Christine Ekholst, ”En olydig sodomit: om Magnus Eriksson och det heteronormativa regentskapet”, *Scandia* 73:2 (2007) s. 7–38.

2. Se särsk. Olle Ferm, *Kung Magnus och hans smädenamn Smek* (Stockholm 2009).

3. Jfr Ferm (2009) s. 41f. Ang. biskop Andreas Iohannis, se även Claes Gejrot (utg.), *Vadstenadiariet* (Stockholm 1996) s. 166f., och där anförd litteratur.

Förutom kung Magnus och biskop Andreas har specialisterna inte påträffat någon person med tillnamnet Smek i Sveriges medeltida historia. Mot den bakgrunden är det intressant att det fanns ännu en person som kallades Smek i det medeltida Sverige, även om det i det här fallet kan ha varit ett släktnamn snarare än ett tillnamn.

Personen i fråga är Hans (Johannes) Smek, en svensk väpnare av tyskt ursprung som bodde i Söderköping. Han omnämns flera gånger i den heliga Birgittas kanonisationsakter. Det sägs där att han försmådde Birgitta, som vid denna tid redan var död, varpå han blev vansinnig och började skåda talrika demoner. Han tog sig då till att piska sig själv med en trädgren, varvid han sade: ”Varför skulle jag akta denna kärring och hennes relikier? Hade jag en häst som kostade 40 mark, skulle jag aldrig bry mig om henne.” Men sedan, sägs det slutligen, ångrade väpnaren sig: han företog en pilgrimsfärd till Vadstena och blev fullständigt botad.⁴

Vi vet inte hur sannfärdig denna berättelse är. Liksom många andra historier som omtalas i Birgittas kanonisationsakter kan den vara en legend eller historisk anekdot, men den skulle också kunna vara en nedtecknad muntlig berättelse med ett korn av sanning i sig. Åtminstone beträffande en detalj är berättelsen realistisk: Under den så kallade medeltida agrarkrisen blev många lågfrälsemän, vilka tillhörde samma skikt som Hans Smek, så utarmade att de förlorade sin tillhörighet till frälseståndet och i stället blev bönder. Enligt landslagen måste en frälseman kunna visa att han ägde en stridshäst som kostade minst 40 mark,⁵ vilket bekymrade väpnaren Hans Smek.

Flera omständigheter tyder på att Hans Smek var en ganska viktig gestalt i diskussionen om betydelsen av Magnus Erikssons tillnamn:

1. Hans Smek omnämns i samband med Birgittas helgonförklaring. Det är alltså inte uteslutet att de medeltida personer som intresserade sig för Magnus Eriksson och den heliga Birgitta också lade märke till uppgifterna om Hans Smek.
2. De tidigaste källorna som omnämner personerna som kallades Smek – Magnus Smek och Andreas Smek – härstammar från den kyrkliga

4. *Acta et processus canonizacionis beate Birgitte* (Uppsala 1924) s. 109f. Jfr *ibid.*, s. 28of., 340, 463f., *passim*. Birgitta hade ofta kallats för kärring (*vetula*) av sina motståndare under tiden före hennes kanonisering. Jfr Toni Schmid, *Birgitta och hennes uppenbarelser* (Lund 1940) s. 13.

5. C. J. Schlyter (utg.), *Konung Magnus Erikssons Landslag* (Lund 1862) s. 21f.

miljön, vilket också har observerats av Ferm.⁶ Men detsamma kan konstateras även angående uppgifterna om Hans Smek.

3. Trots alla tydliga skillnader mellan den mäktige kungen Magnus Smek och den fattige väpnaren Hans Smek, vittnar de medeltida källorna om märkvärdiga paralleller mellan deras öden. Om båda männen sägs det att de saknade respekt för den heliga Birgitta och båda tänkte i stället på timliga saker – Hans Smek på en bra häst och Magnus Eriksson på lyx och glädje, en stor krigshär och ett rikt krigsbyte. Båda straffades också, enligt källorna, av Gud och blev vansinniga. Det sägs att Hans Smek botade sig genom en pilgrimsfärd till Vadstena och vi vet att Birgitta rådde Magnus Eriksson att göra en pilgrimsfärd till Rom.

Det finns alltså skäl att anta att uppgifterna om lågfrälsemannen Smek på något sätt kan ha påverkat tillkomsten eller användningen av Magnus Erikssons tillnamn. En sak är i alla fall klar: Det fanns, förutom kung Magnus och biskop Andreas, ännu en person som hette Smek i det medeltida Sverige. Namnet var alltså lite vanligare än forskarna hittills har trott.

6. Ferm (2009) s. 35.